18 april 1945

Bevrijding van Hattem

Wilhelmus van Nassouwe

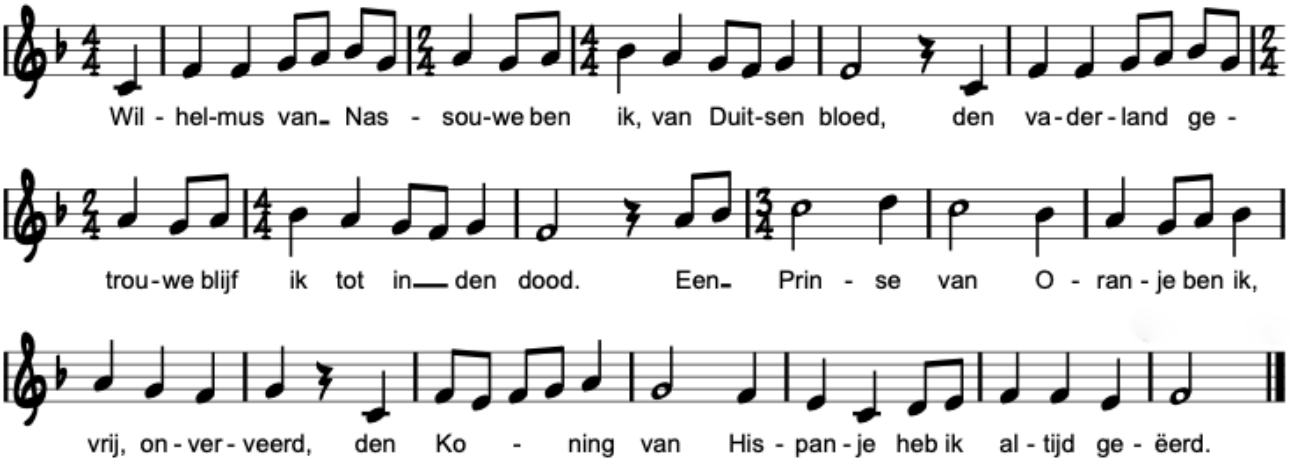

Aan dit boekje hebben meegewerkt:

4 en 5 mei comité Hattem
Gemeente Hattem
De heer H.J. Stukker
De heer E.N. van der Wolf
De heer A. ten Cate
Heemkunde Hattem
Streekarchief Epe, Hattem en Heerde

4 en 5 mei comité Hattem

Redactie en vormgeving:

Saskia Lammerts

Versie:

2023

Voorwoord

Aan de leerlingen van de basisscholen in Hattem

Wij zijn na de Tweede Wereldoorlog geboren. En we hebben (bijna) geen van allen honger, oorlog, verraad, racisme of discriminatie meegemaakt. Bijna geen van allen, want er zijn leeftijdsgenoten, ook in Hattem, die daar wel afschuwelijke ervaringen mee hebben, bijvoorbeeld vluchtelingen.

Wij kunnen ons vaak niet voorstellen welke keuzen mensen in oorlogstijd hebben moeten maken. Kiezen is soms één van de moeilijkste dingen in het leven en soms ook eigenlijk niet. We maken de hele dag keuzes zonder dat we het weten. Er zijn ook keuzes voor ons gemaakt: je kunt niet kiezen of je wel of niet naar school gaat. Dat is een wettelijke verplichting. De Nederlandse grondwet zorgt ervoor dat mensen in vrijheid met elkaar kunnen leven. We moeten ons allemaal houden aan de regels in de wet. Dit betekent dat je geen dingen mag doen waar je anderen kwaad mee doet of waarmee je de regels overtreedt. Maar je mag wel zelf bepalen wat je gelooft, denkt, doet of hoe je er uitziet. Hierbij laat je je vaak leiden door je waarden en normen.

Waarden en normen

Waarden geven aan wat je belangrijk en waardevol vindt in je leven. Normen zeggen iets over hoe jij vindt dat mensen horen te leven. Jouw waarden en normen zijn vaak hetzelfde als die van de mensen met wie je veel omgaat. Zoals je familie, vrienden en klasgenoten. Ook je opvoeding en de cultuur waarin je leeft, zijn van invloed.

Wat is respect?

Respect betekent letterlijk 'eerbied'. Respect hebben houdt in dat je accepteert dat mensen van elkaar verschillen op het gebied van geloof, opvoeding of cultuur. Mensen zijn gelijkwaardig aan elkaar, ook al doen ze dingen anders. Soms verwijten we andere mensen dat we geen respect van ze krijgen. Vaak heeft dat te maken met onze eigen houding.

Door respect te geven, krijg je het meestal ook. Als je openstaat voor de ander en de verschillen kan waarderen, krijg je zelf ook respect.

Respect betekent:
- Openstaan voor anderen
- Accepteren van verschillen tussen mensen
- Niet discrimineren

Laat je horen!

Het is moeilijk je stem te laten horen als anderen dat niet doen. Het vraagt om lef. Het is makkelijker om mee te doen met de groep, zelfs al ben je het niet eens met wat er gebeurt. Veel mensen ontwijken of negeren lastige situaties. Begrijpelijk, want je wilt jezelf niet in de problemen brengen.

Een zaak van leven of dood

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was het nog veel moeilijker om je stem te laten horen. Er waren maar weinig mensen die durfden te protesteren tegen de Duitse bezetter. De meesten pasten zich aan en deden alsof ze niet wisten van Jodenvervolging. Mensen kwamen voor afschuwelijke dilemma's te staan. Als je je verzette tegen de nazi's kon het een zaak van leven of dood worden. Toch waren er mensen die zich ondanks dit gevaar durfden te verzetten.

Hopelijk doet het lezen van dit boekje jullie beseffen hoe belangrijk onze vrijheid is, niet alleen toen, maar ook juist nu en in de toekomst!

Marleen Sanderse
Burgemeester van Hattem

Inhoud

Voorwoord 3

Het begin van de oorlog in Hattem 5

Het verzet in Hattem 6

Jodenvervolging in Hattem 8

Verhaal 'Verboden voor Joden' 10

Stolpersteine in Hattem 13

Verhaal 'Bommen op de Gapersweg' 14

Het laatste oorlogsjaar in Hattem 15

Bevrijding van Hattem 16

Verhaal 'De peukieszuuker' 18

Monumenten in Hattem 19

- Monument aan de Zuiderzeestraatweg
- Oorlogsgraf op de begraafplaats
- Monument aan de Geldersedijk
- Bunkers of kazematten aan de IJssel
- Monument aan het Katerveer
- Kunstwerk aan de Andreaskerk
- Gedenkplaat aan de Dijkpoort
- Gedenkplaat aan de IJsselbrug
- Gedenkplaat aan de synagoge

Verhaal 'Een oorlogsherinnering' 28

Leestips 29

Puzzel 30

Het begin van de oorlog in Hattem

10 mei 1940

Het was kwart over vier in de vroege ochtend. Bijna alle Hattemers sliepen nog.

Burgemeester Honcoop werd wakker gemaakt door een boodschapper van het leger. Die was op de fiets gekomen. De burgemeester kreeg van hem het bevel dat alle Hattemers de stad moesten verlaten. Het was oorlog!

De regering verwachte dat er in en bij Hattem fel gevochten zou gaan worden. Daarom moesten alle Hattemers hier vandaan.

Opgeblazen bruggen

Om zes uur 's ochtends werden de IJsselbruggen opgeblazen en ook de brug naar de Hoenwaard. Het Nederlandse leger hoopte dat de Duitsers daardoor niet zo snel de overkant van de rivier zouden bereiken.

Om negen uur in de ochtend begon de gedwongen evacuatie naar Wezep, Oldebroek en Heerde. Lopend, met kruiwagens of kinderwagens met beddengoed. Of met zwaarbeladen fietsen aan de hand. Bejaarden en zieken mochten zitten op harde, platte wagens die getrokken werden door paarden. Gelukkig was het op die vrijdag voor Pinksteren mooi weer.

Gelukkig werd er niet gevochten in Hattem.

Bij Deventer legden de Duitsers een noodbrug over de IJssel. Ze waren heel snel aan de overkant. Om twee uur 's middags waren ze al in Zwolle.

Die zondag konden de evacuees weer naar hun huizen terugkeren. De dinsdag na Pinksteren gaf Nederland zich over. Je kon al gauw weer met de trein reizen. Reizigers van Amersfoort naar Zwolle moesten in Hattem uitstappen en via een veerpont naar Zwolle. Maar al in juli was de spoorbrug zo ver hersteld dat er weer een trein over kon rijden.

Aardedonker

In het eerste bezettingsjaar merkten de Hattemers niet zo veel van de oorlog. Er kwamen niet zoveel Duitsers langs in Hattem. Het leven ging weer zijn gangetje. Elk huis kreeg wel minder stroom en brandstof. 's Avonds was het aardedonker. De ramen moesten helemaal dichtgeplakt zijn. Er mocht geen streepje licht naar buiten komen. En tussen 20.00 en 04.00 uur mocht je niet op straat komen.

In deze begintijd leek alles nog mee te vallen. Maar dat zou snel veranderen...

Het verzet in Hattem

Het verzet tegen de oorlog begon toen de Nederlandse soldaten, die in mei 1940 waren vrijgelaten, zich weer moesten melden en toen ook andere Nederlandse mannen zich moesten opgeven om in Duitsland te werken.

Het verzet begon in Twente en sloeg over naar de Veluwe en Zwolle. Veel mensen gooiden het werk neer. In Hattem werd ook gestaakt.
De winkels en het postkantoor gingen dicht.
Ouders haalden hun kinderen van school.
Ook drie fabrieken gingen dicht.

Op de emaillefabriek 'Gelria' aan de Hoopjesweg was een NSB'er chef (die werkte dus samen met de Duitsers). Je kunt je wel voorstellen dat die boos was!

'Gelria'

Centraal Distributiekantoor in de Franse School

Voedselbonnen

In Hattem zat ook het Centraal Distributiekantoor waar de vellen met ingeleverde bonnen uit een deel van Nederland werden verzameld en vernietigd. De kantoren zaten in de Franse School, op de Hezenberg en in de (oude) Van Heemstraschool. Ook deze kantoormensen gingen in staking.

Alleen de Hagenaars die nog maar net in de Van Heemstraschool werkten aarzelden. Ze moesten een duwtje in de rug krijgen van de Hattemers. 'Als je niet meedoet, ben je je (pension)bed kwijt' zeiden de Hattemers tegen de Hagenaars. En daarna deden zij ook mee.

De nazi-leiders waren natuurlijk woedend. Zij lieten grote biljetten ophangen. Daarop stond te lezen dat iedereen die aan de staking meedeed, direct zou worden doodgeschoten. Daarna durfden de mensen niet verder te staken.

Veel mensen doken onder. De Duitsers wilden die mensen opsporen en gingen vaak elk huis doorzoeken. In Hattem zelfs twee maal binnen een week. In totaal werden 200 mensen doodgeschoten. In Hattem vielen geen slachtoffers, wel in Heerde.

Daarna werd het verzet sterker.

Verzetsgroepen

Ook in Hattem werkte de L.O. (Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers).
Ze stalen bonkaarten en ze vervalsten stempels, persoonsbewijzen en stamkaarten. Ook de mensen die bij het Centraal Distributiekantoor en in het gemeentehuis werkten hielpen de L.O. stiekem.

Vanuit Huize Richmonde op de Vuursteenberg was een verzetsgroep actief. Daar woonde een oude pastoor. De verzetsmensen verkleedden zich als paters en nonnen. Dan leken ze op kloosterlingen en niet op verzetsstrijders. Ook neergestorte Engelse piloten kregen een monnikspij aan om hen zo uit de handen van de Duitsers te houden.

Belangrijke mensen uit deze verzetsgroep werden verraden. Zij werden opgepakt en naar een Duits kamp gevoerd. Daar zijn ze om het leven gekomen.

Er was ook een verzetsgroep rond Huize Molecaten. Vanaf oktober 1944 werden de verzetsgroepen samengebracht in de zogenoemde 'Binnenlandse Strijdkrachten'. Er was ook een Hattemse afdeling.

Wapens

Geallieerde vliegtuigen (uit andere landen die ook tegen Duitsland vochten) dropten wapens uit de lucht. Deze stenguns moesten nog wel in elkaar gezet worden. Dat gebeurde in een huis aan de Zuidwal.

Het Ware Nieuws

In Hattem verscheen ook een plaatselijk verzetskrantje: het 'Ware Nieuws'. Het was heel gevaarlijk om dat krantje rond te brengen. Dat deden vaak vrouwen, de koeriersters.

Maar toen iemand zijn mond voorbij praatte kwam de Duitse geheime politie er achter waar de uitgeverij was. De uitgever kon gelukkig nog net op tijd uit het Hoge Huis ontsnappen, met zijn spulletjes in een mand.

Jodenvervolging in Hattem

Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog woonden er in Hattem 32 Joden. De meesten waren op de één of andere maner familie van elkaar. Met het noemen van de namen Cortissos, Van Gelder(en,) Klatser en Rozeband is iedere Joodse inwoner genoemd die hier wat langer heeft gewoond.

Maatregelen

Net als de Joden, Roma en Sinti in de rest van Nederland kregen zij te maken met de maatregelen van de Duitsers. Hoewel de Nederlanders zagen hoe gemeen de Duitsers waren, protesteerden er maar weinig. Wie niet deed wat de Duitsers zeiden, liep de kans om zelf ook gestraft te worden. Je nam dus wel een groot risico als je de Joden wilde helpen.

Toch waren er mensen die het aandurfden om Joden, maar ook andere Nederlanders die door de Duitsers gezocht werden, te verbergen. Veel Joden wilden dit niet, omdat ze dachten dat het allemaal wel mee zou vallen. Ze dachten dat ze niet bang hoefden te zijn.

In Hattem waren er maar een paar gezinnen die onderdoken.

Onderduiken

De bossen rondom Hattem waren een geschikte plek om mensen te verbergen.

De eigenaar van landgoed Molecaten, de familie Van Heeckeren van Molecaten, had al aan het begin van de oorlog toestemming gegeven aan een aantal uit Duitsland gevluchte Joden om een schuilplaats te bouwen. In het lariksbos achter het huis van de boswachter werden hutten gemaakt waar een paar Joodse gezinnen konden wonen. Niet ver daar vandaan was een ondergrondse schuilplaats. De ingang zat onder een omgekeerde voederbak. Er was ruimte voor vijf personen in de schuilhut.

Toen de Duitse SS en de Grüne Polizei op 31 augustus 1944 de schuilhutten in het bos ontdekten, zaten er tien mensen. Zij werden allemaal opgepakt. Na twee jaar veilig geweest te zijn, waren ze verraden. Ze werden naar Auschwitz vervoerd.

Er kwamen maar weinig Joodse mensen terug na de oorlog. Van de 32 mensen waren er in 1945 nog zeven over. Dat was te weinig om de diensten in de synagoge in de Achterstraat te kunnen blijven vieren. Het was het einde van de Joodse gemeenschap in Hattem.

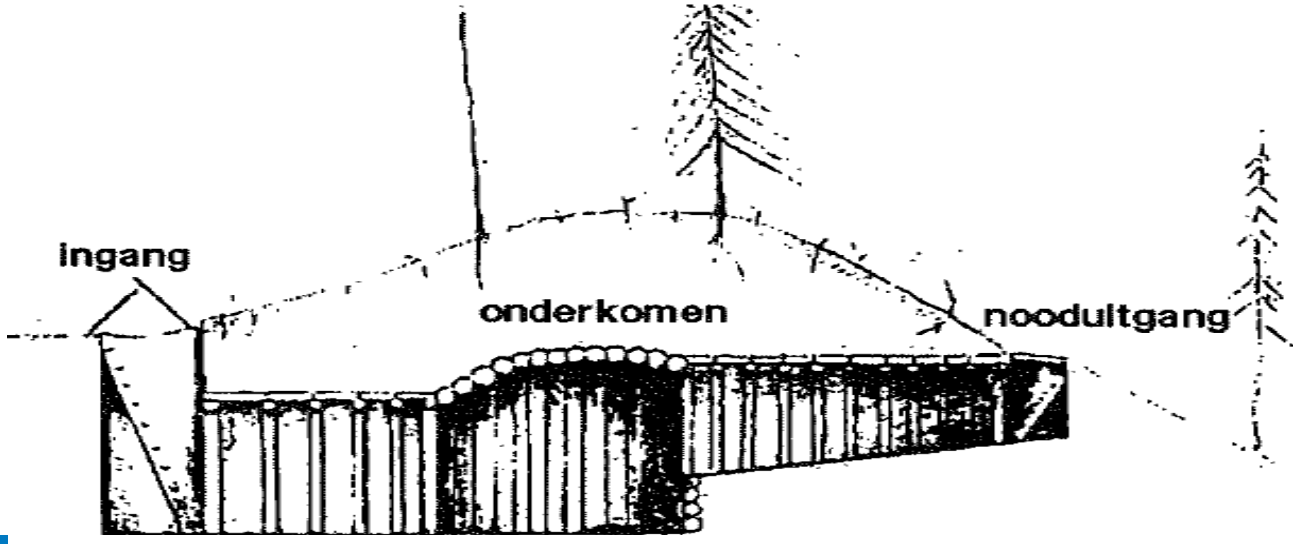

Familie van Gelder-Bakker

Aan de Veldweg 17 woonden Abraham en Elisabeth van Gelder-Bakker. In 1942 doken zij met hun kinderen onder in een hutje op landgoed Molecaten. Op het terrein waren nog twee andere Joodse families ondergedoken. Vanwege de IJssellinie waren er ook Duitse eenheden in de buurt van de onderduikplaats gelegerd.

Op 4 januari 1944 was er een militaire oefening in het bos, waarbij een tank vast kwam te zitten. De onderduikers hadden uit voorzorg hun onderkomens verlaten, maar het hutje werd ontdekt. Door bemiddeling van burgemeester Honcoop werd het gevaar van een Duits onderzoek voorkomen.

Na het incident mochten de ouders van het verzet terug naar de hut, maar hun kinderen moesten ergens anders ondergebracht worden. Maar de vader en moeder voelden zich eenzaam en wilden hun kinderen zien. Ze gingen de kinderen bezoeken. Daarmee brachten ze niet alleen de mensen waar de kinderen ondergedoken zaten in groot gevaar. Door hun onvoorzichtigheid liepen tussen de veertig en vijftig mensen direct gevaar. Op het helpen van Joden stonden immers strenge straffen. Hoe vaak de mensen van het verzet de ouders ook waarschuwden, ze bleven hun kinderen toch bezoeken.

Het verzet moest toen een verschrikkelijke beslissing nemen: omdat ze andere mensen in gevaar brachten, werden de vader en moeder op 22 april 1944 doodgeschoten. Zij werden in het bos begraven en pas na de bevrijding herbegraven op de Joodse begraafplaats aan de Kerkhofdijk.

Dit verhaal laat zien, dat er in de oorlog hele moeilijke beslissingen genomen moesten worden. Beslissingen die wij soms niet begrijpen, maar die toen wel noodzakelijk waren.

Op de foto het gezin Cohn

Georg Cohn

Aan de Veldweg 9 woonde de Duits-Joodse familie Cohn-Blum. Zij waren in 1936 uit Hamburg in Duitsland naar Nederland gevlucht. Na eerst in Zwolle gewoond te hebben, verhuisde het gezin in maart 1940 naar Hattem. Vader Cohn had een lederwarenfabriek in Zwolle.

Het gezin bestond uit vader Julius, moeder Alix Rosa en hun zoon Georg. Van 1936 tot 1941 zat Georg op de openbare lagere school aan de Dorpsweg. Toen het voor Joodse leerlingen verboden werd openbare scholen te bezoeken, ging Georg naar de Joodse school in Zwolle.

Toen de Joodse mensen zich van de Duitsers moesten melden, besloot het gezin onder te duiken. Moeder Alix Rosa en Georg gingen eerst naar een kennis in Hilversum en vader Julius naar Epe. Later kwamen ze alledrie bij de familie Berends aan de Koeweg terecht. In de zomer verbleef Georg in de schuilhutten in het bos op landgoed Molecaten bij de familie Gerson. In de winter was hij bij zijn ouders aan de Koeweg.

Op 31 augustus 1944 werden Georg Cohn en de familie Gerson verraden en opgepakt. Op 3 september 1944 werd hij vanuit Westerbork op transport gezet naar Auschwitz. Met ditzelfde transport werd ook Anne Frank gedeporteerd. In Auschwitz werd Georg op 6 september in de gaskamer vermoord.
Hij werd 14 jaar.

Verhaal: Verboden voor Joden

Een kort verhaal over Georg Cohn
geschreven door Albert ten Cate

Jullie hebben al gelezen dat ook de Joden in Hattem werden gediscrimineerd. Niet alleen volwassenen, maar ook kinderen. In dit verhaal lees je wat Georg Cohn (spreek uit: Keorg Koon) meemaakte toen hij in de zesde klas zat (nu groep 8).

Op een dag zou de hele klas naar zwemles gaan. Ze noemden dat hun zwemdag. Hattem had in die tijd een natuurbad en daar kregen de kinderen toen zwemles. Dat was natuurlijk niet verwarmd, maar de kinderen vonden het altijd een feest om naar zwemles te gaan.

Toen de oorlog nog niet uitgebroken was gingen de leerlingen altijd op hun fiets naar schoolzwemmen. Dat ging een stuk sneller dan lopend. Maar de meeste kinderen hadden geen fiets meer, of mochten van hun ouders niet meer op de fiets naar school omdat de Duitsers de fietsen soms in beslag namen. En dan was je je fiets kwijt. Soms ook werden de banden van de fiets gestolen, omdat rubber steeds schaarser werd.

'Jongens en meisjes, we vertrekken naar het zwembad, pak je jas en vergeet je zwemtas niet. Ga maar in de rij staan op het schoolplein.' zei meester tegen de leerlingen.

Georg stak toen zijn vinger op. 'Mag ik ook mee meester?' vroeg hij. 'Natuurlijk mag jij ook mee Georg. Tenminste, als jij je zwemkleding bij je hebt. In je nakie is het water veel te koud. En waarom zou jij niet meegaan?'

'Mijn vader zegt dat Joden niet meer in het zwembad mogen meester. Er staat een bord met Verboden voor Joden bij de ingang.'
'Jij gaat gewoon met ons mee Georg. Als klas zes gaat zwemmen, zwemt Georg Cohn ook.'

Ze gingen dus lopend naar het zwembad, meester Verstraten met zijn 43 leerlingen. Door het plantsoen, over de spoorweg en via de Stadslaan naar de oprijlaan naar het zwembad. Aan de boom bij de oprijlaan was een houten bord gespijkerd. 'Verboden voor Joden' stond er op. 'Ziet u wel meester. Ik mag niet verder.' zei Georg.

De kinderen bleven allemaal staan. Maar meester trok zich er niets voor aan. Lachend riep hij: 'De lucht, de bossen, de groene weiden, die kraaien daar in de bomen, het zwembad. Het is van ons allemaal, ook van jou Georg. En ook de natuur, het weer, de zon en de regen trekt zich niets aan van de oorlog. Kom kinderen, doorlopen. We gaan zwemmen.' Ze liepen door, meester voorop. Maar ze keken ook naar Georg die aarzelend meeliep. Het huilen stond hem nader dan het lachen, dat kon je duidelijk zien.

Bij het hek van het zwembad stond een man van de Weermacht, een soort Nederlandse politieman die voor de Duitsers werkte.

De man had een zwart uniform aan, zwarte rijlaarzen, 'n wijde broek, 'n lichtblauw overhemd en 'n platte pet. Aan het toegangshek was een bord met 'Verboden voor Joden' bevestigd.

De kinderen zagen door het traliehek het water, met zijn strandje en de kleedhokjes. Meester wilde het hek openen, maar de Weermachtsman ging voor hem staan. 'Wacht even' zei hij 'zitten er ook Joodse kinderen in deze klas?'

'Zitten er ook Joodse kinderen in deze klas?'

'Dit is een gewone schoolklas' zei meester 'met gewone jongens en meisjes.'

'Dat vroeg ik niet. Ik vroeg of er ook Joden in deze klas zitten.' De man keek meester dreigend aan. 'Op onze school zitten ook Joodse kinderen' antwoordde meester 'die volgen gewoon alle lessen. En daar hoort zwemles ook bij, dacht ik zo.' 'Dus niet' zei de man 'leest u maar eens wat op dit bord staat. U kunt toch lezen, neem ik aan.'

De kinderen werden ongeduldig en Georg voelde zich steeds beroerder. 'En nu vraag ik het de laatste keer. Zitter er Joodse kinderen in deze klas?'

Meester zei niets. Schudde alleen met zijn hoofd. 'U krijgt hier problemen mee meneer' zei de man. 'Grote problemen.'

Op dat moment stapte Georg naar voren. 'Ik ben een Jodenjongen. De enige in deze klas. Laat mij hier maar staan, zodat mijn klasgenoten nu eindelijk eens een keer kunnen gaan zwemmen.'

Het werd plotseling heel stil bij de ingang. Alleen het geschreeuw van de zwemmende kinderen in de verte hoorde je.

'Zo' zei de man 'Jij durft. Maar jij komt er dus niet in. Lees maar wat er op het bord staat.'

'Dat heb ik al lang gelezen' zei Georg. 'Ik vind het helemaal niet erg, want ik hou niet van zwemmen.' 'Nou dan is het opgelost.' zei de man en keek meester aan. Meester deed een stap terug en keek naar de kinderen. Zijn kinderen. Maar ze bleven allemaal staan. Niemand die er aan dacht naar binnen te gaan.

'Nou jongens en meisjes opschieten.' riep de Weermachtsman. 'Ga nu maar, want anders is jullie zwemtijd voorbij.'

Maar de kinderen zeiden niks. Meester, die zijn klas goed kende, begon te glimlachen. Hij knikte en begreep wat ze wilden. Ze wilden helemaal niet meer zwemmen. Ze wilden gewoon terug naar school. Mijn helden, dacht hij, dit zijn mijn helden.

'Je wordt bedankt.' zei meester met een medelijdende stem tegen de man. 'Wij allemaal bedanken je.'

Vastbesloten draaiden de kinderen zich om. Enkelen legden hun armen om Georgs' schouders. 'Kom mee Georg.'

'Eén voor allen en allen voor één.'

En Klaas, die pas geleden het boek De drie musketiers had gelezen, riep triomfantelijk: 'Eén voor allen en allen voor één.'

Een trotse meester keek lachend naar de Weermachtsman, die direct zijn de andere kant op keek….'

De familie Gerson-Lippers

Ursula Gerson

Ook het Joodse gezin van Ernst en Sara Julia Gerson-Lippers vluchtte in 1938 uit Duitsland naar Nederland. Ze gingen eerst in Zwolle wonen en in 1939 verhuisden zij naar Hattem. Ursula ging net als Georg Cohn naar de openbare lagere school aan de Dorpsweg.

Toen het gezin moest onderduiken konden zij terecht bij de familie Berends aan de Koeweg. In september 1942 kregen zij een schuilhut op landgoed Molecaten.

Op 31 augustus 1944 werd de familie Gerson (en de familie Lippers) verraden en opgepakt samen met Georg Cohn. Moeder Sara Julia, dochter Ursula en de familie Lippers hebben de oorlog niet overleefd.
Ursula werd maar 8 jaar.

Alleen vader Ernst Gerson heeft de concentratiekampen en de oorlog overleefd. Hij is na de oorlog aan de Van Heemstralaan gaan wonen, waar nu de Stolpersteine van Ursula en Sara Julia liggen.

Stolpersteine in Hattem

In 2010 is de 'Stichting Gedenkstenen Hattem' (SGH) opgericht. Doel van de stichting is het plaatsen van Gedenkstenen (Stolpersteine) ter nagedachtenis aan de Hattemers die door de nazi's gedeporteerd en vermoord zijn.

De Duitse Kunstenaar Gunter Demnig is bedenker van de Stolpersteine. Hij heeft al meer dan 100.000 stenen in Europa geplaatst.

Struikelstenen

Stolpersteine worden ook wel 'struikelstenen' genoemd. Het zijn kleine gedenksteentjes met een naam, geboortedatum, deportatiedatum, plaats en datum van overlijden. De stenen worden geplaatst direct voor de huizen waar de slachtoffers hebben gewoond.

In Hattem zijn achttien Stolpersteine geplaatst. Zestien Joodse Hattemers, een verzetsstrijder en een weigeraar van de gedwongen Arbeidsinzet zijn in de periode 1940-1945 omgebracht.

Iedere steen geeft een verdwenen stadsgenoot een plek terug in onze gemeenschap. Hiermee gedenken we de Hattemers die in de Tweede Wereldoorlog zijn vervolgd en omgebracht op grond van hun vermeende ras, geloof of levensbeschouwing.

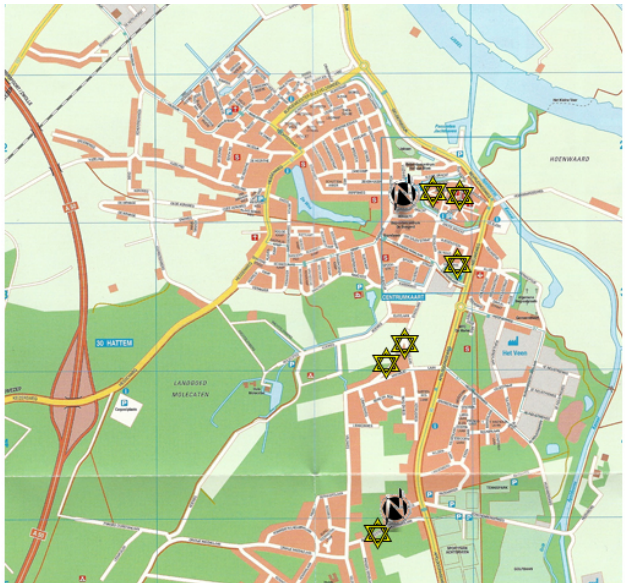

Achterstraat 24

- Mozes van Gelderen (79 jaar)
- Betje van Gelderen-Godschalk (73 jaar)
- Salomon van Gelderen (81 jaar)

Achterstraat 37A

- Michel Klatser (51 jaar)
- Betje Klatser-Godfried (63 jaar)
- Abraham Klatser (23 jaar)
- Andries Klatser (23 jaar)

Burgemeeser Van Heemstralaan 1

- Sara Julia Gerson-Lippers (33 jaar)
- Ursula Gerson (8 jaar)

Dorpsweg 7

- Jacob Jan Hoogers (20 jaar)

Parklaan 18

- Rachel Rozeband-Cortissos (87 jaar)
- Mietje Rozeband (53 jaar)
- Reintje Rozeband (45 jaar)
- Joseph Rozeband (44 jaar)

Van Deldensweg 9

- Gijsbrecht van den Ende (35 jaar)

Veldweg 9

- Georg Cohn (14 jaar)

Veldweg 17

- Abraham van Gelder (41 jaar)
- Elisabeth van Gelder-Bakker (38 jaar)

Wil je meer weten over de Stolpersteine? Kijk dan op de website www.gedenkstenen-hattem.nl

Verhaal: Bommen op de Gapersweg

Hendrikje van den Berg woonde in 1940 aan de Gapersweg. Samen met haar ouders, broers en zussen. Zij maakte van dichtbij mee hoe de IJsselbrug en spoorbrug opgeblazen werden, hoe er een noodbrug werd gebouwd en dat er bommen vielen op de Gapersweg.

In 1940 stonden nog geen huizen waar nu de Hollewand, Hendrikjesweg en de Mate zijn. En ook verder richting de IJsselbrug niet. Dit waren weilanden met koeien. Nederlandse soldaten hielden de wegen, de bruggen en het luchtruim in de gaten. Zodat de Duitsers niet ongemerkt de IJssel over konden steken.

Op 10 mei 1940 klonk er 's morgens vroeg een enorm kabaal. Pas toen het goed licht werd, zag Hendrikje wat er aan de hand was. De IJsselbrug en de spoorbrug waren opgeblazen met explosieven. Dat hadden Nederlandse soldaten gedaan, zodat de Duitsers niet de IJssel over konden steken. De Duitsers lieten zich helaas niet afschrikken, dus ook in Hattem kregen zij het voor het zeggen. Er kwam uiteindelijk een noodbrug, zodat er weer goederenverkeer tussen Hattem en Zwolle mogelijk was.

Stiekem slachten

Doordat er niet voldoende eten was, kregen mensen in de oorlog voedselbonnen. Deze kon je ophalen bij wat nu de Franse School is. Veel mensen hadden bij hun huis een klein tuintje, hier konden ze extra groente verbouwen, of wat kipjes laten scharrelen. Had je een volkstuintje wat verder van huis, bijvoorbeeld bij de Waa, dan werd deze vaak leeggehaald door andere mensen die honger hadden. Als een boer een koe wilde slachten, moest dat stiekem gebeuren, zonder dat de Duitsers erachter kwamen.

Trouwen in de oorlog

Hendrikje van den Berg trouwde in de oorlog met Berend Lans. Om toch de familie nog wat lekkers te kunnen aanbieden tijdens de trouwerij, spaarden ze voedselbonnen. Het was geen groot feest, want het was nog steeds oorlog. Berend en Hendrikje gingen wonen aan de Nieuwstad.

Onder de vloer

In die tijd klopten de Duitsers regelmatig op de Hattemse deuren, om te kijken of er sterke jonge mannen aanwezig waren. Mannen die aan het werk konden voor ze. Ze klopten ook een paar keer bij Hendrikje en Berend op de deur. Dan trok Hendrikje snel het vloerkleed in de keuken aan de kant, want daaronder zat een luik. Berend kroop dan vlug onder de vloer en Hendrikje legde het kleed weer recht. De Duitsers keken door het keukenraam en riepen: "Kein männer zu Hause' en liepen gelukkig door.

Bommen op de Gapersweg

Op 3 februari 1945 wilden de Engelsen de noodbrug bombarderen, zodat de Duitsers geen aanvoer van goederen en soldaten meer hadden. Dat ging helaas niet goed. De bommen vielen niet op de IJsselbrug, maar op de Gapersweg. Ook op het huis van de ouders van Hendrikje. Die dag kwamen haar moeder en broertje om het leven. Dit gebeurde twee maanden voor de bevrijding op 18 april 1945. Hendrikje was verdrietig dat haar moeder en broertje niet meer leefden, maar was wel blij dat de oorlog eindelijk voorbij was.

Dit verhaal is geschreven aan de hand van het verhaal van mevrouw B. van Rijssen – Lans (de dochter van Hendrikje van den Berg - Lans).

Het laatste oorlogsjaar

Na de mislukte doorbraak van de Geallieerden bij Arnhem in september 1944 bleef Nederland boven de grote rivieren nog maandenlang bezet gebied. Voedsel en brandstof worden schaars. In West-Nederland overleden veel mensen door voedselgebrek, in Hattem was dit gelukkig niet het geval.

Hier in Hattem aten de mensen geen bloembollen of brandnetels. Velen haalden aardappelen en peulvruchten uit hun eigen tuin. Sommige mensen hadden eigen koeien, varkens of kippen. Melk werd ook in de wijde omgeving opgehaald. bij boeren.

Uit het westen van ons land kwam een dagelijkse stroom van voedselhalers. Ze waren met hun gammele fiets of lopend met een karretje op weg naar Friesland. Veel van hen strandden bij de zwaar bewaakte brug over de IJssel en moesten in Hattem blijven.

Overnachten in de gymzaal

Het gymnastieklokaal in de Kerkstraat werd gebruikt om te overnachten. Op de grond lag stro als noodoplossing, maar dat werd een vieze boel. Het Rode Kruis Hattem, dat net opgericht was, verleende hulp.

In Hattem werden ook veel 'doortrekkers' voor de nacht bij inwoners ondergebracht, na een gratis bord pap.

Bomen kappen

In Hattem kenden de mensen wel gebrek aan leidingwater, brandstof en het stopzetten van de gas- en elektriciteitslevering. Dat betekende kou en duisternis in de winter.

Hoewel het verboden was, werden enorm veel bomen gekapt voor brandstof en om bij de klompenmaker een paar klompen te laten maken.

Om toch licht te hebben werden kaarsen aangestoken. Of ze zetten een fiets op een speciale standaard met het achterwiel los van de grond in de kamer. De dynamo werd aan het achterwiel gezet en met om beurten een kwartiertje 'luchtfietsen' kon je dan een klein lampje boven de tafel laten branden.

Zo kon je toch een spelletje doen. En verder vroeg naar bed.

De bevrijding van Hattem

14 april 1945

Op 14 april bliezen de Duitsers de spoorbruggen en verkeersbruggen op en legden mijnen bij de Hoenwaardse brug. Op die dag kon je vanuit Hattem de Nederlandse vlag zien wapperen aan de Peperbus in Zwolle. Ook kon je de klokken horen luiden. In Zwolle waren de geallieerde bevrijders al gerarriveerd!

16 april

Twee dagen later, op 16 april, werd de Hoenwaardse brug opgeblazen. De schade was nog groter dan in mei 1940.

Die dag probeerde een Canadese patrouille van de Canadian Scotts Hattem te bereiken. Een peloton met luitenant Martin G. van Santvoord, twee politiemannen en vier verzetslieden probeerden via het Kleine Veer met een bootje door de Hoenwaard Hattem te bereiken. Maar ze werden beschoten en keerden terug.

17 april

Op dinsdag 17 april dag stak sergeant John E. Dodd samen met twee Canadian Scotts; soldaat William T. Brown en een onbekende soldaat, de IJssel over. In Hattem zag hij dat de Duitsers inmiddels waren verdwenen!

Van deze drie mannen is onderstaande foto bewaard gebleven. Ter herinnering aan deze gebeurtenis is een herdenkingsplaat geplaatst aan de muur bij de Dijkpoort. Hierover kun je meer lezen op bladzijde 25.

18 april

De volgende dag, op 18 april, trekken gemotoriseerde Geallieerden Hattem binnen en is Hattem officieel bevrijd.

Baileybrug

Vrijheidsfeesten

De onderduikers kwamen tevoorschijn. Maar met een groot vrijheidsfeest werd gewacht op de bevrijding van West-Nederland.

Intussen werden de NSB'ers en andere verdachten gearresteerd en naar verenigingsgebouw 'Ons Belang' gebracht aan de Kerkhofstraat 9.

De B.S. (Binnenlandse Strijdkrachten) namen voorlopig het bestuur in handen en vestigden zich in het Veldhuis. Dit was door de Grüne Polizei ontruimd.

Voedselrantsoenen

De voedselrantsoenen werden binnen een week verruimd, maar het duurde nog jaren voor bijvoorbeeld de distributie van vlees (november 1949), schoenen en koffie beëindigd wordt.

Omdat de Hoenwaardse brug nog niet hersteld was, werd er een noodbrug gemaakt over drie schepen. Zo konden ze weer naar de Hoenwaard. Overal lagen nog mijnen. Die werden opgeruimd door deskundigen, die een groep Duitse krijgsgevangenen voor zich uit lieten lopen met een prikstok. Al de eerste dag vielen een dode en een zwaargewonde.

Bij het Katerveer legden de Canadezen een Baileybrug volgens de Meccano-manier. Over de spoorbrug konden ze pas een jaar later.
In Hattem lag een enorme tankgracht van de Waa door het stationsplantsoen naar de Nieuwstad. Deze werd gedempt.

De kinderen konden weer naar school. Maar de schoolgebowen waren erg slecht onderhouden en veel ramen waren kapot.

Verhaal: De Peukieszuuker

Als opa op een zondagmiddag met zijn kleinkinderen langs het oorlogsmonument aan de IJssel loopt moet hij altijd denken aan de 27e november 1944. Toen stortte in de buurt van de spoorlijn Zwolle-Apeldoorn bij de dijk langs het rietgat het Engelse Mosquito verkenningsvliegtuig neer.

Het toestel had geprobeerd treinen in Zwolle en afweergeschut onder vuur te nemen. Maar het Duitse afweergeschut, dat op verschillende plaatsen opgesteld stond, zoals bij de Hilsdijk, in de buurt van de Scherenenkweg en de Geldersedijk bij de spoorbrug, schoot stevig terug.

Toen de Mosquito door kogels geraakt werd en in brand vloog konden de vliegers niet meer aan de vlammen ontsnappen en boorde het vliegtuig zich in de dijk, waar nu de A50 loopt.

Opa weet nog dat het vliegtuig regelmatig heel laag overvloog. Soms op een hoogte van slechts dertig meter. Hij herinnert zich dat het vliegtuig vaak 's avonds boven het verduisterde Hattem vloog. Want als de piloot en zijn navigator beneden hen lichtjes ontdekten en in de gaten kregen dat het Duitsers waren, wierpen zij hun bommen af of gebruikten de boordkanonnen, die in de neus van het vliegtuig zaten. Vandaar dat iedereen z'n ramen van de Duitsers moest dichtplakken met kranten, zodat er geen spoortje licht naar buiten kwam. Dan was het moeilijk voor de piloot en zijn navigator om de plaats te bepalen waar ze over vlogen en waar ze hun bommen moesten afwerpen.

Zelfs het licht van een brandende sigaret kon de piloot vanuit het vliegtuig zien. Daarom noemden veel Hattemers het vliegtuig 'de peukieszuuker'. Anderen noemden het 'helden in hout', omdat het vliegtuig grotendeels uit hout bestond.

Opa kan er spannend over vertellen aan zijn kleinkinderen en iedereen die het horen wil.

De Mosquito, alias de peukieszuuker (peukjeszoeker)

Monumenten in Hattem

...ontdek de overblijfselen uit de oorlog

Monument aan de Zuiderzeestraatweg

Het monument aan de Zuiderzeestraatweg is opgericht ter nagedachtenis aan de twee geallieerde vliegers die zijn omgekomen toen hun toestel hier neerstortte. Het staat achter de Welkoop winkel.

Op 27 november 1944 stegen 's avonds vijftien De Havilland Mosquito vliegtuigen op vanaf de Engelse vliegbasis Thorney Island.

Zij hoorden bij het 464ste squadron van de Royal Australian Air Force. Drie toestellen hadden opdracht gekregen het spoorwegverkeer in Noord- en Oost-Nederland te verkennen en te vernietigen. Ze hadden tussen Deventer en Zutphen de locomotief van een stilstaande trein uitgeschakeld, en vlogen verder richting Zwolle.

Toen ze om 21.30 uur bij Zwolle kwamen gingen ze ieder hun eigen weg. De Mosquito HR 353 met piloot William Greenshields en navigator Ted Norman cirkelde rond boven de IJsselbrug en het spoorwegemplacement in Zwolle.

Greenshields (27 jaar)

Norman (23 jaar)

Het toestel werd geraakt door Duits afweergeschut, dat aan de Hilsdijk in Hattem stond. Piloot William Greenshields probeerde de Mosquito met een scherpe draai uit het vuur te halen, maar het kwam weer terecht in het vuur van Duits afweergeschut. Het toestel stortte neer in de oude spoordijk. Beide vliegers hebben het niet overleefd.

Ted Norman en William Greenshields zijn op 30 november 1944 begraven op begraafplaats de Kranenburg in Zwolle.

Het monument is in de buurt van de oude spoordijk aan de Zuiderzeestraatweg geplaatst op initiatief van Henk Stalenburg en Herman Koopman. Het monument is op 19 april 1995 onthuld door een vertegenwoordiger van de Australische Ambassade.

Dit monument is geadopteerd door de Sint Andreasschool.

Oorlogsgraf op de begraafplaats

Op de Algemene begraafplaats aan de Kerkhofdijk is één oorlogsgraf te vinden. Zo'n oorlogsgraf word ook wel een Gemenebest of Commonwealth graf genoemd. Landen die bij het Brits Gemenebest waren aangesloten hadden de afspraak hun soldaten te begraven op de plek waar zij sneuvelden.

Het graf is van de Engelse militair John Austin. Hij is één van de zes gefusilleerden op 4 april 1945 aan de Geldersedijk. Lees hierover meer op bladzijde 21.

De 21-jarige John Patrick Standidge Austin was sergeant van het Engelse Royal Berkshire Regiment. Hij maakte deel uit van het Jedburghteam Dudley van Special Operations. Austin was binnen zijn team bekend als 'Bunny'. Hij bediende de radiozender waarmee het team contact met het hoofdkwartier in Londen had.

Het team werd tijdens operatie Market Garden op 12 september 1944 bij Wierden gedropt. De ploeg moest het verzet in Overijssel mobiliseren, sabotage-acties organiseren en bruggen beschermen die belangrijk waren voor de geallieerde opmars door Overijssel.

Op 18 november 1944 werd John Austin op zijn schuiladres in Luttenberg gearresteerd en naar de Zwolse gevangenis gebracht. Op 4 april werd hij bij de afrit naar de steenfabriek aan de Geldersedijk doodgeschoten.

Dit monument is geadopteerd door de Jan Jaspersschool.

Monument aan de Geldersedijk

Het monument aan de Geldersedijk is opgericht ter nagedachtenis aan zes gefusilleerde mannen uit de Zwolse gevangenis. Het staat in het parkje bij de Hollewand.

Op 4 april 1945 schoten de Duitsers zes willekeurige gevangenen uit de Zwolse gevangenis dood bij de afrit naar de steenfabriek aan de Geldersedijk. Het was een wraakactie van de Duitsers omdat het verzet een spoorlijn in Ommen had opgeblazen.

De gedenksteen staat aan de andere kant van de dijk in het parkje bij de Hollewand.

De mannen die omkwamen waren:

- Dirk Eskes was commandant van de Radiodienst van de Raad van Verzet, hij werd 31 jaar.
- Gerrit Bertus (Ben) Buunk was verzetsstrijder, hij werd 27 jaar.
- Floris van Laaken was radiotechnicus in het verzet, hij werd 25 jaar.
- John Patrick Standidge Austin was een Engelse sergeant, hij werd 21 jaar.
- Gerrit van Unen was corveeër in Oldebroek, hij werd 23 jaar.
- Dirk van Diepen was arbeider, hij werd 48 jaar.

Dit monument is geadopteerd door de Van Heemstraschool.

Bunkers of rivierkazematten aan de IJssel

De drie betonnen bunkers aan de Geldersedijk zijn onderdeel van de IJssllinie. Deze IJssellinie bestond uit 43 kazematten langs de IJssel, van Kampen tot Arnhem, die moesten voorkomen dat bij een plotselinge Duitse invasie de legers van de vijand binnen drie dagen in Den Haag zouden staan.

Vanuit de verdedigingslinie konden bruggen en spoorbruggen over de IJssel beveiligd worden met kanonnen en mitrailleurs.

De bunkers in Hattem zijn gebouwd in 1936 en hebben allerlei camouflages gehad. De wanden waren beschilderd met rode baksteentjes, ramen, deuren en een strodak, zodat het van ver leek of er gewone huisjes stonden. Het schietgat was onzichtbaar weggewerkt in het raam.

De bunkers staan in Hattem, maar hebben de namen Zwolle Noord, Zwolle Midden en Zwolle Zuid.

Bunker 'Zwolle Midden'

Bunker 'Zwolle Zuid'

Wil je meer weten over de bunkers?
Bij alledrie staat een bord met meer informatie.

Monument aan het Katerveer

Het monument aan het Katerveer is opgericht ter nagedachtenis aan de gefusilleerde mannen uit de Zwolse gevangenis op 10 april 1945. Het staat onderaan de IJsselbrug achter de bunker 'Zwolle Zuid'.

In de avond, bij de IJssel bij het Katerveer (bij de IJsselbrug), schoten de Duitsers tien mannen neer, omdat gedacht werd dat ze in het verzet gezeten hadden.

Negen mannen werden ook werkelijk geraakt. Eén man liet zich net op tijd, geboeid en al, in het water van de IJssel vallen en bereikte lichtgewond de kant zonder dat de Duitsers het zagen.

Deze man was een smid en heeft zelf een gedenkteken van ijzer voor zijn negen omgekomen vrienden gemaakt.

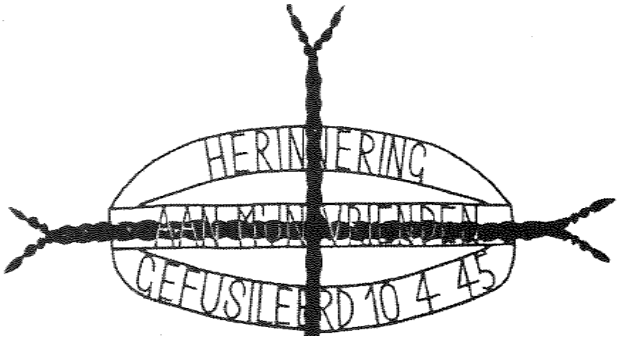

Het werd op die plek geplaatst, maar is door weer en wind vergaan. Het werd in 1980 vervangen door een stenen monument met de namen van acht slachtoffers erop.

- Sipke Jacob Baarsma was ondercommandant Binnenlandse Strijdkrachten, hij werd 24 jaar.
- Bram Fros was verbindingsofficier O.D. (illegale Ordedienst), hij werd 39 jaar.
- Aaldert Geerts was verzetsstrijder, hij werd 24 jaar.
- Raymond A. Holvoet was Belgische SAS para en radio-operateur en werd 21 jaar.
- Asse Nijboer was verzetsstrijder, hij werd 25 jaar.
- Philip Willem Pander was verzetsstrijder en operatieleider van de Binnenlandse Strijdkrachten in Friesland, hij werd 41 jaar.
- Egbert Jan Jacob aan het Rot was verzetsstrijder van 'de Groene' uit Zwolle, hij werd 25 jaar.
- Folkert Wierda was verzetsstrijder en adjudant van Pander, hij werd 55 jaar.

De negende persoon was een Belgische jongen van 16 jaar die lid was geworden van een organisatie die onderdeel werd van de Duitse SS. Maar hij kreeg spijt en was daar ook weer uit weg gelopen. De Duitsers hadden hem daarom gevangen genomen. Omdat hij in Duitse dienst was geweest, is zijn naam niet op het monument geplaatst.

Dit monument is geadopteerd door GBS De Zaaier.

Kunstwerk aan de Andreaskerk

Het kunstwerk aan de zijkant van de Andreaskerk op de Markt is een monument ter nagedachtenis aan alle Hattemers die zijn omgekomen in de Tweede Wereldoorlog.

Het kunstwerk stelt de IJssel en de verwoeste spoorbrug voor. Het kunstwerk is ontworpen door de Hongaarse kunstenaar Layos Györfi. Het is in 1995 onthuld als algemeen herdenkingsteken voor alle burgerslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog in Hattem.

Tot die tijd was er geen monument voor de omgekomen Hattemers. Bij de andere monumenten worden mensen herdacht die ergens anders vandaan kwamen en in Hattem stierven.

De namen van de slachtoffers staan in een boek dat bij het monument hoort. Dat boek ligt in het stadhuis. Daarin staan de namen van zestien Joden, elf mensen die bij Geallieerde bombardementen op de bruggen zijn omgekomen, tien mannen die in Duitsland stierven, iemand die enkele minuten na spertijd op straat is doodgeschoten en iemand die op een mijn is gestapt. In totaal 39 slachtoffers.

Iedere (werk)dag wordt een bladzijde in het boek omgeslagen, zodat wij hun namen niet vergeten.

Op 4 mei is er altijd een grote herdenking bij dit monument.

Dit monument is geadopteerd door OBS De Vlonder.

Gedenkplaat aan de Dijkpoort

De gedenkplaat aan de Dijkpoort herinnert ons aan de aankomst van de eerste drie soldaten van het 1st Canadian Scottish Regiment in Hattem op 17 april 1945.

Op 17 april 1945 stak sergeant John E. Dodd samen met twee Canadian Scotts (soldaat William T. Brown en een onbekende soldaat), de IJssel over. In Hattem zag hij dat de Duitsers inmiddels waren verdwenen. De volgende dag, op 18 april, trekken gemotoriseerde Geallieerden Hattem binnen en is Hattem officieel bevrijd.

Op bladzijde 16 kon je hier al meer over lezen.

De gedenkplaat aan de Dijkpoort is een ovale, koperen plaat met het regiments embleem van het Canadian Scottish Regiment.

Dit monument is geadopteerd door OBS Het Palet.

Gedenkplaat aan de IJsselbrug

De gedenkplaat aan de IJsselbrug in Hattem is geplaatst ter herinnering aan de hongerwinter van 1944.

Tijdens de hongerwinter was de IJsselbrug een belangrijke verbinding tussen het westen van Nederland en de noordelijke en oostelijke provincies.

'Hongertrekkers' trokken de brug over op zoek naar voedsel. Ze werden geholpen door bewoners aan beide kanten van de IJsselbrug.

De brug stond bekend als 'de poort naar het beloofde land achter de IJssel'.

De gedenkplaat is van brons en is in 2005 onthuld door de burgemeesters van Hattem en Zwolle.

Dit monument is geadopteerd door de Jan Jaspersschool.

Gedenkplaat aan de voormalige synagoge

De gedenkplaat aan de voormalige synagoge in de Achterstraat is geplaatst ter nagedachtenis aan de omgekomen Joodse inwoners van Hattem, Heerde en Epe.

Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog bestond de Joodse geloofsgemeenschap van de synagoge in de Achterstraat 33 in Hattem uit personen uit Hattem, Heerde en Epe.

De in de Tweede Wereldoorlog omgekomen zestien Joodse inwoners van Hattem, worden samen met de omgekomen Joden uit Heerde en Epe herdacht door middel van een gedenkplaat aan de buitenkant van de voormalige synagoge.

Dit monument is geadopteerd door OBS Het Palet.

Voormalige synagoge

De Joodse geloofsgemeenschap van deze synagoge bestond uit personen uit de Joodse gemeenschap van Hattem, Heerde en Epe. Door verraad en aanmelding zijn zestien Joodse Hattemers naar de vernietigingskampen gedeporteerd en vermoord. Twee Joodse Hattemers zijn tengevolge van de bezetting in Hattem omgebracht. Slechts enkelen wisten onder te duiken en op die manier te overleven. Het interieur van de synagoge werd tijdens de oorlog beschadigd en de Torarollen gingen verloren

Hieronder staan de namen van 28 Joodse burgers uit Hattem, Heerde en Epe, die hoogstwaarschijnlijk deze synagoge hebben bezocht en in de oorlogsjaren 1940-1945 uit racisme werden afgevoerd en vermoord.

GEMEENTE HATTEM:

MOZES VAN GELDEREN
Geboren: 1-3-1864, Hattem
Vermoord: 14-5-1943, Sobibor
Gehuwd met:
BETJE VAN GELDEREN–GODSCHALK
Geboren: 8-7-1869, Roden
Vermoord: 14-5-1943, Sobibor
Broer/schoonzuster van:
SALOMON VAN GELDEREN
Geboren: 14-1-1862, Hattem
Vermoord: 14-5-1943, Sobibor

MICHEL KLATSER
Geboren: 4-7-1891, Amsterdam
Vermoord: 28-5-1943, Sobibor
Gehuwd met:
BETJE KLATSER–GODFRIED
Geboren: 22-10-1879, Meppel
Vermoord: 28-5-1943, Sobibor
Ouders van:
ABRAHAM KLATSER
Geboren: 17-7-1920, Meppel
Vermoord: 30-11-1943,
SS Arbeitslager Dorohucza
ANDRIES KLATSER
Geboren: 13-12-1921, Meppel
Vermoord: 21-1-1945,
Auschwitz-Blechhammer

GEMEENTE HATTEM:

RACHEL ROZEBAND-CORTISSOS
Geboren: 22-12-1855, Hattem
Vermoord: 14-5-1943, Sobibor
Moeder van:
MIETJE ROZEBAND
Geboren: 7-2-1890, Olst
Vermoord: 30-4-1943, Sobibor
REINTJE ROZEBAND
Geboren: 23-12-1897, Olst
Vermoord: 11-6-1943, Sobibor
JOSEPH ROZEBAND
Geboren: 30-4-1899, Olst
Vermoord: 9-7-1943, Sobibor

GEORG COHN
Geboren: 11-8-1930, Hamburg
Vermoord: 6-9-1944, Auschwitz

ABRAHAM VAN GELDER
Geboren: 4-1-1903, Avereest
Omgebracht: 22-4-1944, Hattem
(door het verzet i.v.m. groot conflict)
Gehuwd met:
ELISABETH VAN GELDER–BAKKER
Geboren: 10-10-1905, Zwolle
Omgebracht: 22-4-1944, Hattem
(door het verzet i.v.m. groot conflict)

GEMEENTE HATTEM:

SARA JULIA GERSON–LIPPERS
Geboren: 1-9-1911, Nottuln, (Dtl.)
Vermoord: 8-9-1944, Auschwitz-Birkenau
Moeder van:
URSULA GERSON
Geboren: 18-6-1936, Münster (Dtl.)
Vermoord: 6-9-1944, Auschwitz-Birkenau

GEMEENTE HEERDE:

ELIZA ESTHER NATHANS-KOHEN
Geboren: 4-12-1871, Heerde
Vermoord: 14-5-1943, Sobibor

ELFRIEDE KOHEN-GANS
Geboren: 17-6-1885, Zevenaar
Vermoord: 9-11-1942, Auschwitz

DINA SOPHIA KOHEN
Geboren: 1-12-1923, Heerde
Vermoord: 9-11-1942, Auschwitz

ALEX LEOPOLD KOHEN
Geboren: 6-5-1917, Heerde
Vermoord: 31-3-1944, Auschwitz

JOSEPHINA ISRAËLINA KOHEN
Geboren: 8-4-1873, Heerde
Vermoord: 15-10-1942, Auschwitz

GEMEENTE EPE:

ESTER ELISE GOSSCHALK-STERN
Geboren: 27-3-1894, Epe
Vermoord: 22-10-1942, Auschwitz

SIMON NORTHEIMER
Geboren: 17-3-1894, Herwen en Aerdt
Vermoord: 28-1-1944, Auschwitz

MARGA ZILVERBERG
Geboren: 4-10-1885, Enschede
Overleden: 9-4-1943, Epe
(door zelfdoding i.v.m. naderende deportatie op 10-4-1943)

SANDER VAN DELFT
Geboren: 25-6-1883, Veendam
Vermoord: 14-5-1943, Sobibor
Gehuwd met:
SCHOONTJE DINA KOHEN
Geboren: 19-9-1883, Heerde
Vermoord: 14-5-1943, Sobibor

ANDRÉ MEIJERS
Geboren: 27-6-1891, Semarang
Vermoord: 11-2-1944, Auschwitz
Gehuwd met:
ROSETTA MEIJERS
Geboren: 22-6-1891, Baarn
Vermoord: 11-2-1944, Auschwitz

Aangeboden door de Stichting Gedenkstenen Hattem, 22 april 2011

Een oorlogsherinnering

Wil Cornelissen (1928-2015)

Wil Cornelissen was een Zwollenaar met een Joodse achtergrond. Een achtergrond die hij koesterde en waar hij anderen op inspirerende wijze deelgenoot van maakte. Het was voor hem van groot belang om de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en de impact daarvan op de Joodse gemeenschap door te geven aan huidige generaties.

Het gebeurde op de Diezerpoortenplas in Zwolle. Moeder liep met haar rieten tasje, waar wat boodschappen in lagen, op de stoep. Aan de andere kant van de straat liep een Duitse militair in de tegenoverliggende richting. Plotseling stak hij over, bleef voor mijn moeder staan, salueerde correct en vroeg toen of hij een vraag mocht stellen. 'Darf ich Sie etwas fragen, gnädige Frau?'

Vreemd toneel

Op dat moment ging het moeder duizelen. Een Joodse vrouw die in gesprek was met een Duitse militair. Vreemder en angstiger kon het niet. Maar weglopen kon zij natuurlijk ook niet. Bovendien: zouden vrienden of een kennis niet toevallig getuige kunen zijn van dat vreemde toneeltje? Het angstzweet stond haar in de nek.

'Darf ich Sie etwas fragen?' Na haar bevestiging (wat kon zij anders?) klonk het:
'Was bedeutet denn der Stern auf dem Mantel. Der Stern mit JOOD darauf."

Mijn moeder, die heel goed Duits sprak, heeft het hem uitgelegd. Dat zij die ster verplicht moest dragen van de bezetter, dat Hitler dat had bevolen. Dat het een Duitse maatregel was. De soldaat was een ogenblik stil. Hij wist niets te zeggen.

Toen klonk het: 'Aber das ist doch schrecklich. Das ist doch unglaublich.' Ze keken elkaar aan en zwegen een ogenblik. Toen liep de militair, na keurig gesalueerd te hebben, hoofdschuddend weer naar de andere kant van de straat.

Mijn moeder vertelde later: 'Het was een jonge knul. Achttien of negentien jaar, ouder niet.' Misschien kwam hij uit een boerendorpje en had hij nog nooit een Jood gezien.

'Darf ich Sie etwas fragen?'

Iedere keer als ik langs die plek loop, de plek van de ontmoeting, daar op de Diezerpoortenplas, denk ik aan die onbekende Duitse militair.

Ik was die dag thuis. Toen moeder binnenkwam, kon zij eerst geen woord uitbrengen. Toen viel zij op een stoel neer en begon onbedaarlijk te huilen. Een uur later kreeg ik het verhaal van de ontmoeting te horen.

Leestips

Wil je meer lezen over de Tweede Wereldoorlog? Deze boeken zijn geschikt voor de bovenbouw van de basisschool:

Oorlogswinter - Jan Terlouw

Een spannend boek met in de hoofdrol Michiel een ongeveer 15-jarige jongen die tijdens de hongerwinter steeds verder betrokken raakt bij illegale activiteiten. Het verhaal is gebaseerd op de ervaringen van de schrijver, die tijdens de Tweede Wereldoorlog in Wezep woonde.

Buiten is het oorlog - Janny van der Molen

Miljoenen volwassenen en jongeren lazen het dagboek van Anne Frank. Dit boek is een versie voor kinderen en geschreven in tien thema's: lachen, familie, school, oorlog, angst, onderduiken, schrijven, moed houden, verliefd zijn en verraad. Je leest hoe het leven van alledag van Anne en haar familie was tijdens de Holocaust is. Maar hoe Anne feest viert, dromen heeft, verliefd is en zich soms blij voelt. Met kleurrijke tekeningen en foto's.

Naar het noorden - Koos Meindert

Het boek gaat over Jaap, zijn zus en broertje. Zij vertrekken met een grote groep ondervoede 'bleekneusjes' uit het westen van Nederland naar het platteland in het noorden waar nog wel voldoende voedsel is. Jaap wordt gescheiden van zijn zus en broertje en ondergebracht bij vreemden. Hij moet van zich afslaan om in zijn nieuwe wereldje waarin alles vreemd is een plek voor zichzelf op te eisen. Ondertussen gaat de oorlog gewoon door en vraagt hij zich af wanneer hij zijn ouders, broertje en zus weer terugziet.

Het vuur van de vrijheid - Sjoerd de Vrij

Een stripboek over gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog, waaronder de treinbeschieting in Hattemerbroek in 1944. Achterin het boek vind je ook oude foto's en verhalen.

Oorlog in inkt - Suzanne Wouda

De verhalen in dit boek zijn gebaseerd op echte verhalen van kinderen en jongeren tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zeven meisjes en zeven jongens laten je hun verhalen meebeleven van 1940 tot zomer 1945.

Toen het oorlog was (1939-1945) - Annemieke de Groot

'Toen het oorlog was' is een informatief boek voor kinderen die meer willen weten over de Tweede Wereldoorlog, met speciale aandacht voor Nederland. In het boek vind je veel historische foto's en tekeningen, die de tekst tot leven brengen.

Puzzel

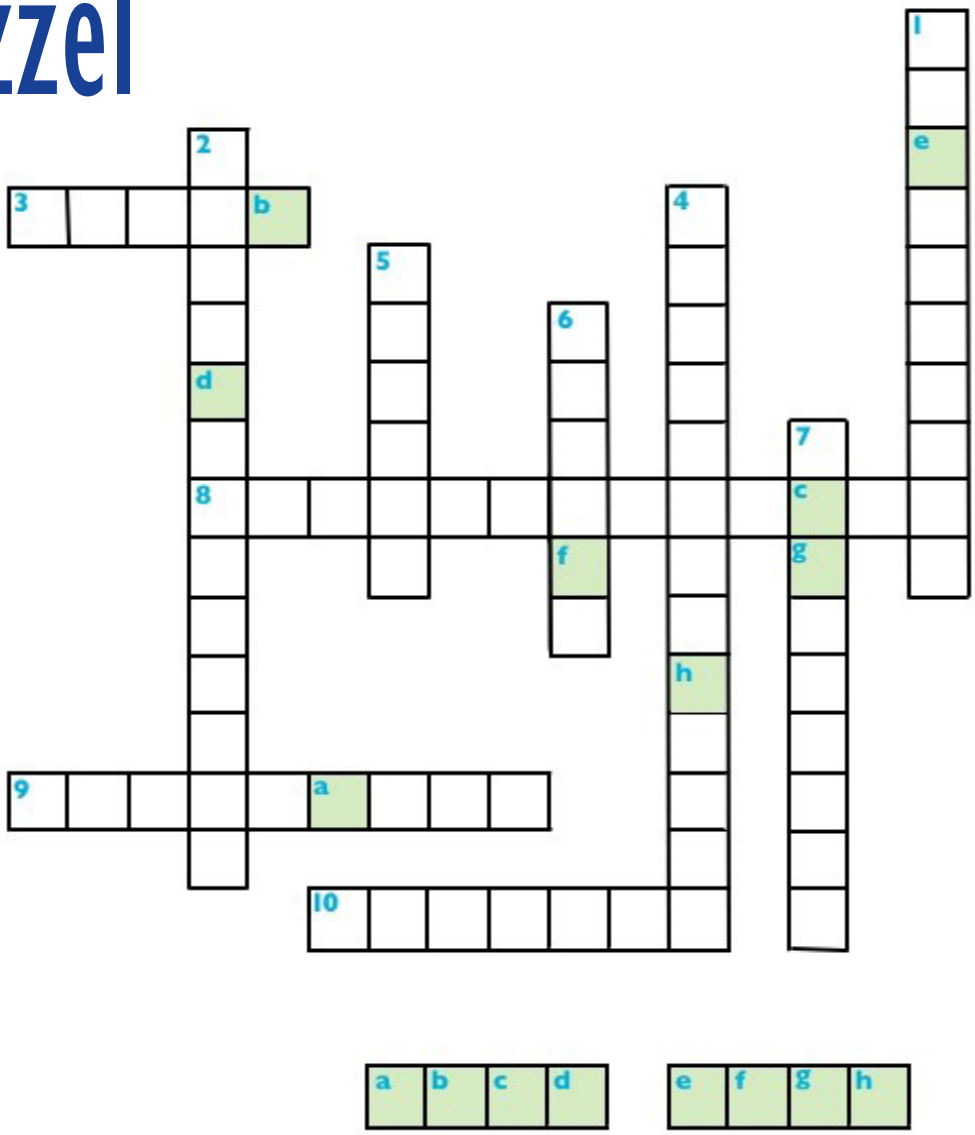

De antwoorden van de puzzel vind je in dit boekje. De letters in de groene vlakjes vormen samen de oplossing van de puzzel. Succes!

Verticaal

1 Wat is een andere naam voor de bunkers aan de Geldersedijk?

2 Wat was de Hattemse naam voor het gevechtsvliegtuig de Mosquito?

4 Op welke 'berg' vind je huize Richmonde?

5 Hoe heette de dochter van Ernst en Sara Julia Gerson-Lippers?

6 Wat is de naam van de emaillefabriek aan de Hoopjesweg?

7 Bij welke poort hangt de gedenkplaat voor het eerste Canadian Scottish Regiment?

Horizontaal

3 Waaronder kroop de man van Hendrikje van den Berg als de Duiters eraan kwamen?

8 Hoe heten de gedenkstenen ter nagedachtenis aan de door de nazi's gedeporteerde en vermoorde stadsgenoten?

9 Waar leggen de Canadezen een Baileybrug volgens de Meccanomanier?

10 Aan welke Hattemse weg woonde de familie Cohn?